

О. В. Малярчук,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

НЕОЛОГІЗМИ, НЕОНИМИ, ТЕРМІНИ В СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКИХ НАУКОВИХ ТЕКСТАХ

У статті досліджуються терміни, неологізми, неоніми як лексична складова сучасних англійських наукових текстів, розглянуто проблему визначення терміна, досліджено структурні та термінологічні характеристики, шляхи та способи творення термінів та неологізмів в англійській мові.

Ключові слова: лексична складова, термін, неологізм, неонім, способи термінотворення.

В статье исследуются термины, неологизмы, неонимы как лексическая составляющая современных английских научных текстов, рассмотрена проблема определения термина, исследованы структурные и терминологические характеристики, пути и способы создания терминов и неологизмов в английском языке.

Ключевые слова: лексическая составляющая, термин, неологизм, неоним, способы терминообразования.

The article deals with a term, neologism, neonym as a lexical constituent of modern English scientific texts. The problems of determining of a term have been analyzed. The article focuses on the structural and term-formation characteristics of the terms. The attention is devoted to the modern tendencies of term-formation in modern English, the formative ways and patterns of terms and neologisms have been determined and analyzed.

Key words: lexical constituent, term, neologism, neonym, means of term formation.

Науково-технічний прогрес вносить значні зміни у всі сфери розвитку суспільства, в тому числі у мовну картину світу, в зв'язку з чим виникає нагальна потреба вдосконалення системи передавання та обробки інформації, співробітництва науковців різних країн у найрізноманітніших сферах науки й техніки. Одна з найістотніших змін полягає в тому, що переважну частину лінгвістичного фонду складає фахова лексика, і доля термінів у лексичному складі мови стрімко зростає. Тому цілком природно, що лінгвісти надають велике значення вивченню закономірностей утворення термінів, їх структури та семантики, аспектам упорядкування, питанням перекладу; розглядають термінологію як важливу складову сучасної літературної мови.

Розвиток мови значною мірою зумовлений розвитком її словотвірної системи, становленням нових словотвірних моделей, зміною наявних, збільшенням або зменшенням їхньої продуктивності та багатьма іншими чинниками словотвірного процесу. Процес утворення нових слів віддзеркалює у мові потреби суспільства у вираженні нових понять, які є своєрідним продуктом розвитку науки, техніки, культури, суспільних відносин тощо. Причини виникнення нових слів лінгвісти пов'язують із новими відкриттями, поглибленням уявлення про раніше відомі факти та явища дійсності.

У науковому тексті приблизно 30-40% слововживань припадає на термінологічну лексику. Це не випадково. Адже поміж усіх мовних засобів саме термін є носієм фахових знань. Будь-яка праця, де розглядаються терміни, що функціонують в наукових текстах, ставить перед її автором практичне завдання: які одиниці тексту вважати за терміни?

Мета статті полягає у визначенні лексичної складової сучасних англійських наукових текстів, здійсненні аналізу різних підходів до визначення терміна та аналізу термінологічних характеристик.

Об'єктом дослідження є англійські наукові тексти.

Предметом дослідження є терміни, неологізми та неоніми, що функціонують в англійських наукових текстах.

Матеріалом дослідження слугують англійські наукові статті теоретичного характеру, опубліковані в 2000–2010 роках.

У вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці термінознавчі дослідження можна поділити на дві великі групи: роботи загальнотеоретичного характеру, в яких розглядається специфіка терміна, його властивості тощо (у цій сфері працювали Е. Ф. Скороходько, І. С. Квітко, Т. Р. Кияк, С. В. Гриньов, В. М. Лейчик, К. Я. Авербух) та описи термінологій окремих галузей (цими дослідженнями займалися В. Д. Сліпецька, О. А. Гутиряк, Е. Т. Дерді, І. М. Гумовська, А. В. Грицьків). На прикладі окремих термінологічних систем чи груп термінів розглядаються процеси термінологізації в сучасній англійській мові, досліджується термін в семантичній структурі англійського наукового тексту, розглядаються лінгвокогнітивні аспекти терміна. Багато праць присвячено способам термінотворення. Особлива увага приділяється семантичній деривації.

Науковому терміну приписують такі необхідні та достатні ознаки:

- а) співвіднесеність зі спеціальним поняттям;
- б) відтворюваність (оскільки термін вважаємо за мовну одиницю);
- в) наявність дефініції, яка вводить термін у відповідну термінологічну систему.

Лексична складова наукових текстів поділяється на дві великі групи: одиниці, що відповідають усім наведеним ознакам, та одиниці, яким бракує однієї чи двох необхідних ознак. Перша група, у свою чергу, поділяється на дві підгрупи. Насамперед, це терміни, зафіксовані у термінографічних джерелах (словниках різного гатунку, стандартах тощо). Серед них є як традиційні, зокрема стандартні, терміни, наприклад: *correlation, clustering, Euclidean distance, medoid* тощо, так і окремі неологізми, залучені до словників, наприклад: *data mining, database system, decision tree, knowledge discovery, tree*. Другу підгрупу складають неологізми, не зафіксовані на поточний час у словникових джерелах, проте досить уживані в спеціальних текстах, наприклад: *biorthogonal wavelet, data cube, edge detection, interestingness, multiple-level knowledge, pattern-based similarity search* [13, с. 91–92].

До неологізмів звичайно зараховують лексичні одиниці, які виражають нові поняття. З'ява неологізмів зумовлена екстралінгвістичними факторами, такими як постійний розвиток суспільства, техніки та технології, поява нових реалій, які потребують відображення у мові, а також і суто мовними потребами (дія закону економії мовних засобів). Процес появи неологізмів є неперервним, він присутній у кожній галузі науки та суспільства, саме тому є актуальним об'єктом дослідження багатьох мовознавців [4, с. 7–8].

Виділяють такі типи неологізмів:

1) нові за формою та змістом мовні знаки, які можна поділити на:

а) неовербни (слова, що характеризують одночасну новизну форми і змісту), наприклад: *sheeple, metrosexual, supercentenarian, fashionista*;

б) неофрази (неологічні фразеологізми і нові сталі сполуки), наприклад: *thumb tribe, clubsandwich generation, hockey mom, generation Z*;

2) нові за формою мовні знаки – неоморфи (лексеми, що трансформувалися у новій формі, зберігаючи своє значення), наприклад: *Baby Boom Generation → Baby Boomers, Boomers, Jewish American Princess → JAP, 9/11 → nine eleven*;

3) нові за змістом мовні знаки – неосеми (нові лексико-семантичні варіанти існуючих слів), наприклад: *black hole → black hole (v), tsar → grug tsar, eyeball → eyeballs*.

У другій групі найпомітніше місце належить неонімам. Е. Ф. Скороходько визначає неонім як слово чи словосполучення, яку сконструював автор тексту, щоб дати назву щойно запропонованому поняттю [7]. Неонім як назва щойно введеного поняття переважно супроводжується в тексті дефініцією, проте, на відміну від власне терміна, він не є усталеною мовною одиницею і вживається лише автором тексту. Неонім – це ім'я поняття, яке на час його появи ще не відоме науковій громадськості. Натомість термін – ім'я поняття, яке вже використовується низкою авторів. На цій підставі неоніми протиставляються як давно вживаним термінам, так і неологізмам [8].

Зasadничу різницю між терміном та «звичайним» словом Е. Ф. Скороходько вбачає не в тому, що терміну притаманні певні риси, відсутні у загальноживаного слова, або що термін позбавлений рис, притаманних «звичайному» слову, а в сукупній характеристиці – кількісному співвідношенні ступеня виявленості кожної з цих рис [9].

Основними відмінностями терміна від загальноживаної лексичної одиниці є:

- а) специфічність вживання терміна;
- б) змістова точність;
- в) наявність дефініції;
- г) стилістична нейтральність;
- д) номінативний характер найменування;
- е) включення терміна у терміносистему.

Науковий текст з будь-якої тематики містить не тільки спеціальні терміни цієї сфери, але й загальнонаукову лексику, а також терміни інших галузей. Е. Ф. Скороходько розрізняє три групи термінів, які функціонують у межах одного тексту [10]:

а) інтрагалузеві – спеціальні терміни відповідної галузі – штучного інтелекту, аерокосмічних технологій тощо, наприклад: *arc feature extraction, centralized semantic tagging, computer generated image, decision tree, decision tree classifier, image analysis; aerodynamic amplification, aerolastic system, airfoil's geometrical adoptability, airfoil kinematics, airfoil lift coefficient, flap deflection angle*;

б) екстрагалузеві – спеціальні терміни суміжних галузей (наприклад, математики – *linear analysis, matrix*, статистики – *correlation, regression analysis*, лінгвістики – *context, grammatical error* тощо);

в) загальнонаукові терміни, наприклад: *calculation, equation, method*.

Будь-яка англійська термінологія, як і більшість сучасних термінологічних систем, складається з лексичних одиниць двох типів: одно- та багатокомпонентних термінів (за компонент приймаємо кореневу морфему). До останніх належать як складні слова та словосполучення, так і одиниці з невизначеним чи перехідним статусом. Кількість компонентів терміна називається його довжиною [11].

Так само, як довжину слова можна вимірювати по-різному – кількістю фонем, графем, складів, морфем, по-різному можна визначити і довжину терміна. Найчастіше враховують кількість складів та літер. Е. Ф. Скороходько запропонував розгорнуту номенклатуру оцінок довжини терміна: синтаксичну (кількість слів у складі терміна), лексичну (кількість корневих морфем), словотвірну (загальну кількість морфем – корневих і словотвірних) та графічну (кількість літер) [12].

Словотвірні афікси враховуємо лише у складі однокомпонентних термінів (*test-ing, test-er, test-abil-ity*) та ядерних компонентів багатокомпонентних термінів (*algorithm de-composit-ion, classification accur-acy, detection mask-ing, error-tolerant graph, isomorphism detect-ion*). Вважається, що кореневі слова мають нульовий афікс *test-Ø*.

Розрізняють такі структурні типи термінів:

а) кореневе (за структурою) слово – у складі якого не виділяємо жодного словотвірного афікса (*tree, snake*);

б) афіксальне (за структурою) слово – що містить хоча б один словотвірний афікс (*location, cohesion, programmer*);

в) складне (за структурою) слово – що містить більше однієї кореневої морфеми (*fencepost, image point*);

г) словосполучення (*broken heart, visual data, field of view*);

д) аббревіатура (*DT, CPU, TAP*) [5].

Номенклатура термінотвірних типів частково збігається (як за назвами, так і за змістом) з номенклатурою структурних типів. Проте на відміну від попередньої класифікації тут враховується не так структура терміна, як спосіб його утворення.

Розрізняють вісім основних типів: кореневе слово (*tree, graph*), термін-трансформ (*architecture, answer, cohesion, entry, image*), афіксальний термін (*chaining, hypertext, interestingness, programmer, seeker*), складне слово (*graph matching, knowledge discovery, quality problem, circle model, error surface*), словосполучення (*experimental condition, neutral network, iconic view, relevant document, visual angle*), синтаксичне складне слово, комплексне словосполучення, аббревіатура (*TAP, UA, CPU, DT*). За термінотвірними характеристиками домінують складні слова.

Трансформ – це одиниця, утворена семантичним способом (в результаті розвитку значення загальнолітературного слова чи терміна іншої галузі), наприклад: *tree* ‘деревоподібна структура’ (математика) < *tree* ‘дерево’, *snake* ‘модель контурів обличчя’ (автоматичний аналіз зображень) < *snake* ‘змія’, *virus* ‘вірус’ (комп’ютерна програма) < *virus* ‘вірус’ (медицина), *barrier* ‘команда, яка запобігає порушенню порядку доступу до пам’яті’, *palimpsest* ‘використаний раніше блок пам’яті, призначений для нових даних’, *garbage* ‘зайві об’єкти в пам’яті компютера’ тощо. Існують складні трансформи, всі компоненти яких є наслідком семантичного словотвору, наприклад: *broken heart* ‘об’єкт, залишений у пам’яті без вказівки на його місцезнаходження’, *fencepost (fence post)* ‘вільна пам’ять між блоками, що містять дані’ [2].

Словотвір, тобто утворення похідних та складних слів згідно з існуючими в мові способами та моделями, без сумніву, є основним джерелом нових слів у сучасній англійській мові. Продуктивності словотвору сприяє широка система його способів та засобів, за допомогою яких стає можливою передача необмеженої кількості значень, які здатні задовольнити будь-які потреби комунікації. Англійському словотвору присвячено велику кількість праць.

До афіксальних дериватів зараховуємо лише ті терміни, які стали такими в акті термінотворення, а не були запозичені з такою структурою з загальнолітературної мови. Наприклад: у загальнолітературній лексиці існує слово *compaction*. На його базі утворено термін-трансформ *compaction* ‘техніка компресії структур даних’. На рівні морфемного аналізу у ньому виділяється суфікс *-ion*, проте цей термін до афіксальних за способом термінотворення не належить, оскільки його утворено семантичним шляхом – перенесено в терміносистему в готовому вигляді. На відміну від нього слово *compactifying* ‘переміщення об’єктів для знищення невикористаних ділянок пам’яті між ними’ вперше утворено шляхом афіксації саме як термін. Так само термін *location* ‘місце даних у пам’яті’ є трансформом, а *relocation* ‘переміщення даних на інше місце і оновлення всі послань на їх адресу’ – афіксальним за способом його творення [3].

Висновки. Отже, підсумовуючи, зазначимо, що лексичну складову англійських наукових текстів складають терміни, неологізми та неоніми. У словниковому складі мови терміни відіграють значну роль. Фахова лексика складає переважну частину лінгвістичного фонду, тому цілком природно, що лінгвісти надають велике значення вивченню закономірностей утворення термінів, їх структури та семантики, аспектам упорядкування, питанням перекладу; розглядають термінологію як важливу складову сучасної літературної мови.

Література:

1. Грицьків А. В. Стратифікаційна та галузева структура терміносистеми (на прикладі англійської фінансової термінології) / А. В. Грицьків // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Мовознавство. – №1. – 2001. – С. 44–48.
2. Дерді Е. Т. Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів / Е. Т. Дерді. – К. : КДУ ім. Т. Шевченка, 2003. – 21 с.
3. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови / Ю. А. Зацний. – Запоріжжя : Запорізький державний університет, 1998. – 431 с.
4. Зацний Ю. А. Новая общественно-политическая лексика и фразеология английского языка / Ю. А. Зацний, В. Н. Бутов. – Запорожье : Запорожский гос. ун-т, 2000. – 198 с.
5. Лейчик В. М. Терминология и терміносистема / В. М. Лейчик // Научно-техническая терминология : Сб. науч. трудов. – М., 2000. – Выпуск 2. – С. 54–55.
6. Скороходько Е. Ф. Неоніми в когнітивній та комунікативній структурі наукового тексту (на матеріалі англійської мови) / Е. Ф. Скороходько // Мовознавство. – 2004. – № 1. – С. 45–53.
7. Скороходько Е. Ф. Структура багатоконпонентних англійських термінів / Е. Ф. Скороходько // Теоретична та прикладна лінгвістика : Зб. наук. праць. – К., 2004. – Выпуск 2. – С. 116–127.
8. Скороходько Е. Ф. Сучасна англійська термінологія / Е. Ф. Скороходько : Навч. посіб. – К. : УЛІМ, 2002. – 76 с.
9. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу) / Е. Ф. Скороходько. – К. : Логос, 2006. – 99 с.
10. Скороходько Е. Ф. Терміни, що виражають нові знання у структурі англійських наукових текстів / Е. Ф. Скороходько // Вісник Харківського нац. ун-ту. Іноземна філологія, 2000. – № 147. – С. 235–240.
11. Скороходько Э. Ф. Семантическая продуктивность и семантическая емкость слова в общеупотребительной и терминологической лексике: некоторые количественные характеристики / Э. Ф. Скороходько // Научно-техническая информация. Серия 2. – 1997. – № 2. – С. 1–13.
12. Скороходько Е. Ф. Ідентифікація термінів у тексті / Е. Ф. Скороходько, В. Д. Сліпецька // Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу). – К. : Логос, 2006. – 99 с.
13. Сліпецька В. Д. Англійська термінологія штучного інтелекту (досвід лінгвостатистичного аналізу) / В. Д. Сліпецька // Вісник Київського нац. лінгвіст. ун-ту. Серія «Філологія». – 2006. – Т. 9, №2. – С. 91–97.